

החטאת: שיטת כמה ראשונים שצריך למולקה במזבח דווקא (ראב"ד), ויש שהגדירו יותר, שתהא במקום המיועד להזאה, בקרן דרומית מערבית ולמטה מחוט הסיקרא (רמב"ם; תוס' במנחות). טעמו של דבר, כדי שהדם לא ישפך לפני הזאתו (תוס'; ראב"ד; חק נתן בדעת הרמב"ם). ויש אומרים שכך הדין מדאורייתא לכתחילה, שהמליקה תהיה במזבח (קרית ספר) ובקרן זו דווקא (גרי"ז בדעת הרמב"ם). שיטה אחרת בראשונים, שכל העזרה כולה כשרה למליקה (רו"ה).

הזאת הדם צריכה להעשות למטה מחוט הסיקרא, ובקרן דרומית מערבית, וזאת מדאורייתא. היזה למעלה מחוט הסיקרא – הזאתו פסולה. היזה למטה, אך לא בקרן דרומית מערבית – יש פוסלים (צאן קדשים), ויש מכשירים (זבח תודה, וכן משמע ברמב"ם ובתוספתא ובספרא), ובלבד שיזה כנגד היסוד (תוספתא).

כשהיזה למעלה מחוט הסיקרא ואחר כך למטה, דין החטאת תלוי בשאלה האם "שלא במקומו כמקומו דמי" נאמר גם בעוף, והאם מיצוי הדם מעכב בחטאת.

סיכום

ודוחה, ש"היזה דמה" משמעו – כל דמה. מדבריו משתמע שמבחינת פירוש הברייתא אי אפשר לפרשה כך, אבל מצד הדין אכן במקרה זה תהיה החטאת כשרה. כך גם פוסק הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז, ט): "ואם היזה בכל מקום – כשרה, והוא שיתן למטה מעט מדם הנפש"¹⁴.

הדבר מעורר שאלה מצד דין "שלא במקומו – כמקומו דמי" (לדעת שמואל לעיל כו, ב), ולפיו המזה דם על המזבח שלא במקום הראוי לו – הרי זה מכפר, והקרן עלה לבעליו, אבל הבשר לא הותר באכילה. מעתה, ההזאה למעלה ראויה לכפר, ואם כן ההזאה למטה אינה מכפרת, וממילא גם אינה ראויה להתיר את הבשר באכילה (גמ' לעיל כו, א), ומה התועלת בה? ניתן ליישב, שבעוף "שלא במקומו – לאו כמקומו דמי" (ראה להלן מערכה קסד). ולפי מה שפסק הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז, ט) שמיצוי חטאת העוף מעכב, ההזאה שלמעלה לא הועילה כלל, כי אינה מספיקה לכפר (מקדש דוד, סי' כח, א).

נחלקו המפרשים בשאלה האם יש מקום קבוע למליקת

מערכה קנה. מקום הגשת המנחה (סג, ב)

מערבית של המזבח. בברייתא נאמר שזוהי דעת חכמים, ולמדו זאת מהמילים "לפני ה'", שמשמעם – במערב, מול פתח ההיכל, ומאידך, "אל פני המזבח" הוא הדרום, כי "פני המזבח" הם הכניסה אליו, דהיינו, הצד שבו הכבש. לפיכך יש להגיש את המנחה לחודה של הקרן, כלומר, לזוית המזבח, ובכך מתקיימים שני הדברים באופן חלקי².

ר' אלעזר³, לעומת זאת, סובר שיש להגיש את המנחה בדרומה של הקרן דווקא, משום שגם מקום זה נקרא "לפני ה'", כי לדעתו המזבח כולו עומד בחצי הצפוני של העזרה, ונמצא שקצהו הדרומי עומד לפני פתח ההיכל⁴. מכל מקום, גם לדעתו יש לקרב את המנחה לקרן הדרומית מערבית ככל הניתן, וזאת, כדי לקיים "לפני ה'" (רש"י בסוטה יד, ב).

הוזכר הדבר.

3. בגמ' לפנינו "ר"א", וברש"י "ר' אליעזר", אבל ברוב כתבי היד כאן ובספרא (צו פרשתא ב, ה) "ר' אלעזר". לעומת זאת במקבילה בסוטה יד, ב בכתה"י "ר' אליעזר".

4. יש להבהיר יותר את נקודת המחלוקת בין התנאים, האם נחלקו רק במקום המזבח או גם בהגדרת המקום שנחשב "לפני ה'". בראשונים מצאנו שלושה פירושים בדברי תנא קמא, מה הדין לפי ההוה-אמינא "יכול במערב", ומה ההבדל בינה לבין המסקנה בהגדרת "לפני ה'", וממילא – מה ההבדל בין דעת תנא קמא לדעת ר' אלעזר:

א. רש"י במנחות (יט, ב ד"ה יכול במערב) מפרש, שבהוה-אמינא "יכול במערב" פירושו כנגד פתח ההיכל דווקא, ובמסקנה למדנו מ"אל פני המזבח" ש"לפני ה'" אינו ממש כנגד הפתח, ואילו לדעת ר' אלעזר "לפני ה'" הוא כנגד הפתח (וכך נתבארה דעת ר' אלעזר גם ברש"י כאן ובפירוש הראב"ד לת"כ צו פרשתא ב, ה).

ב. רש"י בסוטה (יד, ב ד"ה הקרב) כותב, ש"לפני ה'" היינו לפני ההיכל וכתלי

נאמר בתורה: "והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה", והקריבה אל הכהן והגישה אל המזבח. והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה" (ויקרא ב, ח-ט). כמו כן נאמר: "וזאת תורת המנחה הקרב אותה בני אהרן לפני ה' אל פני המזבח. והרים ממנו בקומצו..." (ויקרא ו, ז-ח). מכאן, שלפני קמיצת המנחה והקטרת הקומץ יש להגיש את המנחה כולה אל המזבח, כלומר, שהכלי ובו המנחה יגע במזבח¹, והגשה זו נעשית "לפני ה'" ו"אל פני המזבח". הסוגיה מבררת את המקום המדויק אליו יש להגיש את המנחה.

מחלוקת התנאים וביאורה

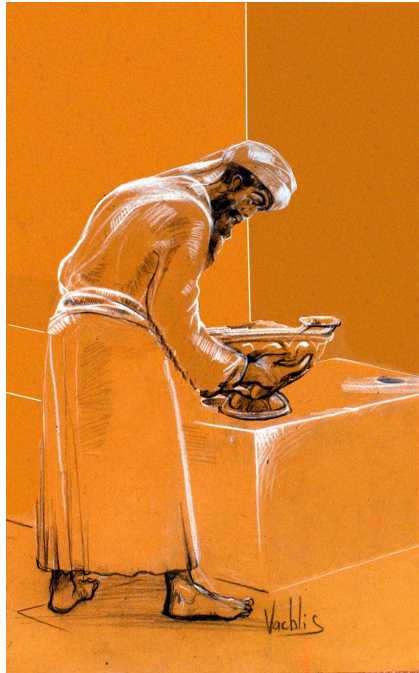
במשנתנו נאמר שהגשת המנחה נעשית בקרן הדרומית

14. בלחם משנה תמה עליו, והבין ברש"י שחובה שכל הדם יזוה למטה, אך עיין בקרן אורה.

1. רש"י ד"ה ודיו, על פי הגמ' בסוטה יד, ב, וכן כתב רש"י שם ד"ה ומגישה: "מגיע את הכלי לקרן". כן מוכח מההוה-אמינא בסוטה שם שיש להגיע את המנחה עצמה, ובלשון המאירי שם: "שאיין צריך שיגיע המנחה עצמה בקרן, ר"ל שיכוף הכלי עד שיהא נוגע במזבח, אלא דיו שיגיענה שם עם הכלי" (ובירושלמי סוטה פ"ג ה"א הסתפקו בדבר, האם צריך שהמנחה עצמה תגע במזבח). ברמב"ם בהל' מעשה הקרבנות (יג, ב) לא נתפרש עניין הנגיעה במזבח, אבל בפירושו למנחות (ה, ה), במהדור הרב קאפח) כתב: "ההגשה היא הצמדת הדבר לקרן המזבח" (בתרגום הנדפס בגמרות נקט לשון הגשה גרידא, אבל התרגום המדויק יותר הוא לשון חיבור או חיבוק. מפי הרב יצחק שילת שליט"א).

2. רש"י בסוטה (יד, ב ד"ה כנגד חודה) כותב שעיקרו של הכלי למערב ומיעוטו בדרום, כנראה משום שהפסוק מציין תחילה את "לפני ה'" ורק אחר כך "אל פני המזבח". בסוגיות המקבילות רש"י לא מציין זאת, וגם ברמב"ם להלן לא

מה ומנחות שם ד"ה ה"מ), הדבר נאמר במפורש: "מה חטאת טעונה יסוד, אף מנחה טעונה יסוד".

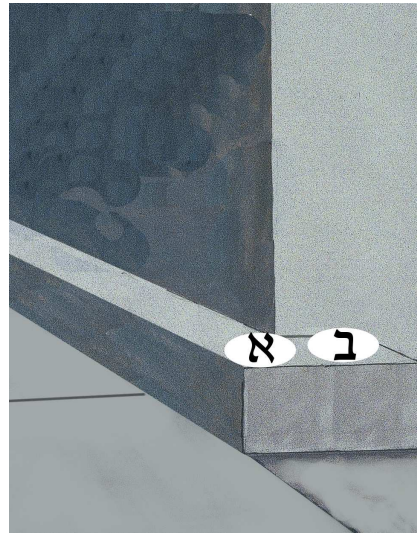

הגשת המנחות על היסוד. לדעת הפירוש לספרא המיוחס לר"ש, ההגשה נעשית בהנחה על היסוד עצמו. לדעת תוספות ההגשה נעשית מעל היסוד.

התוס' כותבים, שההגשה צריכה להיות "כנגד היסוד", כלומר, שיש להגיש את המנחה בחצי התחתון של המזבח (שטמ"ק אות ד), אך אין צורך להניחה על היסוד. לעומת זאת, לספרא המיוחס לר"ש (צו פרשתא ב,ה) כותב: "והגשת המנחה היתה על היסוד... אלמא הגשת מנחה ביסוד", ופשוטם של דברים כמשמעם, שיש להניחה על היסוד ממש?

אפשר שמחלוקת זו נעוצה במקורות השונים לדין זה: לדעת רש"י במנחות, ההשוואה בין מנחה לחטאת נאמרה על חטאת בהמה⁸, והרי החטאת טעונה יסוד בשפיכת השיריים על היסוד, ואם כן גם המנחה צריכה להיות על היסוד עצמו. לעומת זאת, לפי גרסת ר' חיים ההשוואה היא לחטאת העוף⁹, שבה יש הזאת הדם כנגד היסוד, ולכן אף הגשת המנחה היא כנגד היסוד.

5. מאכן משתמע שהיסוד בקרן הדרום מערבית פונה דרומה אמה אחת, עיין לעיל מערכה קט.
6. ראה תוס' לעיל נח, א ד"ה משוך.
7. בירושלמי בביכורים (פ"ג ה"ד) נאמר: "תניא, מניחין בקרן דרומית מערבית. לפני ה', יכול במערב? ת"ל אל פני המזבח... הא כיצד? מגישים על קרן דרומית מערבית ומניחה בדרומה של קרן". מן ההקשר משתמע שמדובר על ביכורים, הטעונים הנחה, וכך כותב הרמב"ם (הל' ביכורים ג,ב); אך מן הפסוקים המובאים בירושלמי משמע שמדובר על מנחה, והביכורים נלמדים ממנה משום שנאמרו בהם פסוקים דומים: "והניחו לפני מזבח ה' אלוהיך", "והנחתו לפני ה' אלוהיך". נראה, אם כן, שגם במנחה יש הנחה (עיין ר"ש סיריליאנו ומהר"א פולדא), וזוהי ההגשה.
- אך יש לשאול, הרי שנינו במנחות (פ"ה מ"ו) שביכורים אין הגשה, ואם מקום ההגשה וצורתה זהים להנחה – מה בין זו לזו? ודווקא לפרש את המשנה ש"אין הגשה" על ידי כהן, כמו במנחה, אלא על ידי הבעלים. אולם יש לומר, שאכן ההגשה כוללת הנחה, אלא שבהגשה יש להניח על היסוד, ואילו בביכורים יש להניח בקרקע ליד המזבח, כלשון המשנה (ביכורים פ"ג מ"ו) והרמב"ם (שם): "בצד המזבח" (אך עיין 'משנה ראשונה' בביכורים שם). עוד אפשר לומר, שההבדל בין הנחה להגשה הוא במהותם, שההנחה היא גמר מצות ההבאה, ואילו ההגשה היא תחילת עבודת המנחה (אולי גם נובע מכך, שההנחה היא למשך זמן מסוים, שהרי המביא ביכורים משתחוה בעודם מונחים, ואילו ההגשה היא לרגע אחד).
8. רש"י שם וכן רגמ"ה מציינים לפסוק: "קדש קדשים היא כחטאת וכאשם" (ויקרא ו,י).
9. גרסתו כאן: "מה חטאת העוף טעונה יסוד", ופירש שהגמ' לומדת זאת מן הכתוב

הגשת המנחות – מחלוקת התנאים. לדעת חכמים (א) המנחה מוגשת בזוית הקרן, כדי שחלק מן הכלי יהיה במערב, "לפני ה'", וחלק בדרום המזבח, "אל פני המזבח". לדעת רבי אלעזר (ב) המנחה מוגשת בדרום בלבד, מפני שלדעתו כל המזבח בצפון העזרה, וגם קצהו הדרומי נמצא לפני פתח ההיכל.

ד"ה כוליה; תוס' במנחות יט, א ד"ה (למערה), או כדי שההגשה תהיה כנגד היסוד, כדלהלן (תוס' כאן ד"ה בדרום)⁵.

הלכה כדעת חכמים, וכסתם משנתנו, שההגשה כנגד חודה של קרן (רמב"ם הל' מעשה הקרבנות ז,י; מאירי סוטה שם).

האם ההגשה טעונה יסוד?

בגמ' במנחות (סא,א) נאמר, לגבי התנופה באשם

מצורע: "לפני ה' – במזרח". הגמ' מקשה על כך מן הברייתא כאן, האומרת: "לפני ה' – יכול במערב?", ומיישבת: "הני מילי מנחה, דאיכרי חטאת, וחטאת טעונה יסוד, וקרן דרומית מזרחית – לא היה לו יסוד, אבל הכא לפני ה' קרינא ביה". פירוש: עצם המושג "לפני ה'" אינו מרמז למערב דווקא⁶, והסברה שההגשה תהיה במערב נובעת מהשוואה בין מנחה לחטאת, הטעונה יסוד. לא נאמר בגמ' זו במפורש שהמנחה טעונה יסוד, אלא שיש בה דמיון לחטאת, הטעונה יסוד, ולכן "לפני ה'" מתפרש על המערב. אולם בגמ' בסוגייתנו, על פי גרסת ר' חיים (בתוס') כאן ד"ה

הפנימיים, דהיינו עשרים אמה של רוחב ההיכל ועוד שש אמות לכל כותל בצפון ודרום (עיין מידות פ"ד מ"ז), ובסך הכל ל"ב אמה, העומדות במקביל למזבח, לדעה שהוא עומד באמצע העזרה. בהו"א סוברת הגמ', ש"לפני ה'" היינו שאין דבר המפסיק בין המנחה להיכל, ולכן צריך להגיש כנגד פתח האולם, כדי שקיר האולם לא יפסיק בין המנחה להיכל, ואילו במסקנה הפסק הקיר אינו חוצץ, וכל ל"ב האמות נקראים "לפני ה'". כך גם דעת ר"א, ואינו מצריך הגשה כנגד פתח האולם דווקא. לפי זה, אין הכרח שר"א יסבור שכל המזבח בצפון, ודי בכך שיהיה רובו בצפון כדי שקצהו הדרומי של המזבח יהיה כנגד ההיכל וכתליו, ורש"י מבאר, שהגמ' אומרת שלדעתו כולו בצפון כי לא מצינו דעה שרק רובו בצפון. נמצא, שנקודת המחלוקת בין ר"א לחכמים היא רק בשאלה היכן עומד המזבח, ולא בהגדרת "לפני ה'", ומכיוון שר"א סובר שאפשר לקיים "אל פני המזבח" בשלמות, שהמנחה תהיה בדרום, ובכל זאת תהיה "לפני ה'" – עדיף כך.

לדעה זו יש לשאול: מדוע חכמים מיאנו בדעת ר' אלעזר שיש להגיש את המנחה בדרום מעל היסוד? הרי היסוד הוא חלק מל"ב האמה שכנגד ההיכל, והמנחה שמעליו, הנוגעת במזבח גופו, מצויה "לפני ה'". ושמה לדעה זו "פני המזבח" פירושו נגיעה ביסוד מצידו ולא מעליו, וראה להלן.

ג. המאירי בסוטה שם כותב, שעל פי הו"א "לפני ה'" הוא כנגד חללו הפנימי של ההיכל, ללא כתליו וכתליו האולם, ובמסקנה כל הצד המערבי של המזבח הוא "לפני ה'" (וכתב זאת על פי דעתו, כשיטת הרמב"ם הל' בית הבחירה ה,טו, שרוב המזבח בדרום ורק שבע אמות ממנו בצפון, ונמצא שהקרן הדרומית איננה כנגד חלל ההיכל וכתליו, ובכל זאת ניתן להגיש בה, מה שלא יתכן לשיטת רש"י ה"ל). ר"א חולק, משום שלדעתו אכן "לפני ה'" אינו אלא כנגד חלל ההיכל.

אם כן, שכאן מגדיר הרמב"ם את מקום ההגשה הדרוש על פי ההלכה, ולעיל כתב את המקום שבו נעשה הדבר למעשה, בחלק התחתון של הקרן.

סיכום

להלכה, כדעת חכמים, יש להגיש את כלי השרת ובו המנחה לקרן הדרום מערבית, בחודה של הקרן, כך שהכלי יהיה בדרום המזרח ובמערבו. מקום זה נחשב "לפני ה'" גם לשיטה שהמזבח בדרום, רובו או כולו (רמב"ם ומאירי), ויש אומרים שלשיטה זו יש להגיש במערב (רש"י בסוטה). לדעת תוס', חובה להגיש כנגד היסוד דווקא, כלומר, בחצי התחתון של המזבח. הפירוש לספרא המיוחס לר"ש אף סובר, שיש להניח את הכלי על היסוד. לעומתם, ברמב"ם משמע שאין צורך להגיש כנגד היסוד, ומותר להגיש גם בחציו העליון של המזבח, אלא שלמעשה נהגו להגיש למטה, וכך נוח יותר.

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז,י) פוסק כלשון משנתנו: "שלושה דברים היתה קרן דרומית מערבית משמשת למעלה ושלושה למטה. מלמטה חטאת העוף, והגשת המנחות..."¹⁰, ואינו מזכיר את היסוד. ברור שלדעתו אין צורך להניח על היסוד ממש, אך יש לדון, האם לדעתו יש צורך להגיש כנגד היסוד: אם לא גרס כר' חיים בגמ' כאן – הרי את הגמ' במנחות ניתן לפרש שאין צורך בהגשה כנגד היסוד כלל, וההשוואה לחטאת באה רק ללמד, שיש לפרש את "לפני ה'" על המערב דווקא¹⁰. נמצא, שלדעתו יתכן להגיש את המנחה גם בחצי העליון של המזבח, וההגשה למטה מחוט הסקרא אינה חובה, אלא שכך נוח יותר. אכן, כך משתמע מדבריו (הל' מעשה הקרבנות יב,ו): "כל המנחות... טעונות הגשה במערב כנגד חודה של קרן דרומית מערבית", ולא כתב שיש לעשות זאת למטה דווקא; ואם סמך על דבריו הנ"ל שהדבר נעשה למטה, למה חזר וכתב שיש לעשות זאת בקרן דרומית מערבית?! מסתבר,

מערכה קנו. השלכת המוראה והנוצה (סד,א)

הפיסקה המצוטטת מן המשנה: "ועולת העוף כשהיא רבה במזרח", כלומר, השאלה היא מדוע כשעולת העוף איננה במזרח הרי היא בדרום-מערב, ועל כך התשובה, שקרן זו קרובה לבית הדשן יותר מאשר קרנות המזבח הצפוניות. אולם בשטמ"ק (אות ג) ובפסקי הרי"ד גורסים: "מדקאמר כשהיא רבה מכלל דמקומה מזרח היא¹, מאי טעמא?", ולגרסתם השאלה והתשובה מוסבות על המקום הקבוע. נראה שכך גרסו ופירשו רש"י (סוף ד"ה מבית הדשן וסג,א ד"ה ועולת העוף וסוכה מח,ב ד"ה כשרבחה במזרח) תוס' (נד,א ד"ה ואי אמרת) והראב"ד (בתחילת פירושו למסכת קינים)².

"כמה גדול כוחן של כהנים"

השיקול שאומר ר' יוחנן אודות הקירבה לבית הדשן מלמד שמוראת העוף והנוצה הושלכו לבית הדשן ממקום עמידתו של הכהן במזבח. על כך ממשיך רבי יוחנן ואומר: "בא וראה כמה גדול כוחן של כהנים³, שאין לך קל בעופות יותר ממוראה ונוצה [ודבר שהוא קל מאד אין נוח לזוורקו

כתוב בתורה על עולת העוף: "והסיר את מוראתו בנוצתה והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן" (ויקרא א,טז). במשנה בתמיד (פ"א מ"ד) מצוין מקומו המדויק של בית הדשן, בו ניתנת גם תרומת הדשן מדי בוקר: עשר אמות מצפון לקצהו התחתון של הכבש, ובמרחק שלושה טפחים ממזרח לכבש. הגמרא כאן מחשבת על פי זה את המרחק שממנו השליכו הכהנים את המוראה והנוצה מן המזבח אל בית הדשן. בסוגיה זו מתבררים השיקולים השונים שהנחו בקביעת מקום עשיית עולת העוף, מחד, ומקום בית הדשן, מאידך.

הטעם לקביעת מקומה של עולת העוף

במשנה (סג,א; סד,ב) הוזכרו שני מקומות לעשיית עולת העוף: המקום הקבוע הוא הקרן הדרום-מזרחית, וכאשר "היא רבה במזרח" ואין שם מקום פנוי – היא נעשית בקרן הדרום-מערבית.

הגמ' שואלת: "מאי טעמא?", ומשיב רבי יוחנן: "מפני שקרובה מבית הדשן". בפשטות, שאלה זו מוסבת על

מהרישא גם בדבר המפורש יותר בסיפא.

2. נדפס בגמ' וילנא מסכת קינים ומהדורה שלמה יותר במשניות עם ע"א פירושים, וקטעים ממנו גם בשטמ"ק בהשמטות כאן. לשונו: "והיא היתה נעשית בקרן דרומית מזרחית למעלה, כדמפרש טעמא פרק קדשי קדשים מפני שקרובה לבית הדשן".

3. ראוי לציין למקור נוסף על כוחם של הכהנים, ב'אגרת אריסטיאס' (מימי בית שני, המתארת את מעשה תרגום השבעים ואגב כך גם פרטים רבים במקדש) אות צג: "אוחזים הם בשתי ידים את שוקי הפרים, כל אחת מהן יותר מכפי ככריים משקלה, וזורקים בשתי ידים במהירות נפלאה לגובה הגון ומבלי להחטיא את המקום".

במנחת חוטא: "כי חטאת היא" (ויקרא ה,יא), ולדעתו, לכן מתכוונת הגמ' במנחות שם, האומרת: "מנחה איקרי חטאת" (וכך משמעות הלשון "איקרי חטאת", ולא "איתקש לחטאת"). על אופן הלימוד, לשיטה זו, ממנחת חוטא לשאר המנחות, עיין בתוס' ובשטמ"ק אות ד.

10. בדרך כלל הכתוב "לפני ה'" בא לחדש התקדמות כלשהי כלפי מערב (ביחס למה שניתן היה לסבור אלמלא הכתוב, עיין במבלי"ם צו אות כו ב'תורה אור'), ואם כן, הקביעה ש"לפני ה'" פירושו מערב המזבח היא עניין בפני עצמו, שאינו תלוי בהכרח ביסוד, והיסוד משמש רק כגילוי מילתא לכן שהכוונה "לפני ה'" פנימי יותר. 1. לכאורה לא היתה הגמ' זקוקה לדיוק זה, שכן הדבר מפורש במשנה להלן. וכבר כתבו תוס' (שבת לט,ב ד"ה אלא פניו ויבמות כ,ב ד"ה מדקאמרת), שדרך הגמ' לדייק